

FOLKLORİK BİR METNİN METİNLERARASI ÇÖZÜMLEMESİNİN TEMEL KAVRAMSAL BİLEŞENLERİ

Principaux Elements Notionnels Pour Une Analyse Intertextuelle Du Texte Folklorique

Prof. Dr. Kubilay AKTULUM*

ÖZ

Folklorik ürünler metinleştirildikleri andan başlayarak önce kendi içlerinde çözümlenebilecek özel birer söylem biçimi durumuna gelirler. Ardından değişik dönemlerde değişik bağlamlarda şu ya da bu amaçla hem biçimsel hem de anlamsal bakımdan bir dizi dönüşüme uğratarak yinelenirler. Her türden dönüştürüm biçimi folklorik ürünlere zarar vermek yerine yeni kılıklarla yaşamlarını sürmelerine olanak sağlayan etkili bir yol olur. Dolayısıyla böyle bir süreç sokulan her türden ürünün güncel çözümleme yöntemlerinin verilerine göre okunması onların biçimsel ve anlamsal bakımdan çoksesliliklerini görmeye olanak sağlayacaktır. Özel bir dil olarak ortaya çıkması, metinleştirilen folklorik ürünlerin benzerleriyle karşılaştırılabilirliklerinin, böylelikle derin yapıda belli bir türe ilişkin değişmezlerinin belirlenmesinin önünü aralamaktadır. Ürünlerin biçimsel ve anlamsal düzlemde uğradıkları dönüşümleri sorgulayabilmek adına girilen metinlerarası/göstergelerarası bir çözümlemenin evrensel ölçütlere göre gerçekleştirilebilmesinin temel koşulu ortak kavramsal bir alanın verilerini kullanmaktır. Kuşkusuz söz konusu kavramları birbirlerinden bağımsız değil birbirleriyle ilişkileri içerisinde tanımlamak, dönüştürüm biçimlerinin özgül yanlarını böylelikle kavramak gerekmektedir. Her bilimsel sorgulamada benimsenen yöntemin sözlüksel ve kavramsal alanına ilişkin temel belirlemeleri yaparak, karşılaştırmalı bir tutumla, aynı ya da benzer türden çözümleme yöntemleri karşısında göz önünde bulundurulması, bağlamlarının bilinmesi bir ön koşul olarak benimsenmelidir. Bu amaçla çalışmamızda folklorik bir metnin metinlerarası ya da göstergelerarası bir perspektiften sorgulanabilmesinin hangi kavramsal veriler üzerinden yapılabildiği, bu kavramların birbirlerine göre nasıl tanımlanmaları gerektiği konusunda kuramsal ağırlıklı kimi belirlemeler yapacağız. Gönderge metnimiz ağırlıklı olarak Dede Korkut Hikayeleri'nde geçen *Deli Dumrul* bölümü ile Güngör Dilmen'in bir tiyatro uyarlaması olarak yeniden yazılan *Deli Dumrul* adlı oyunu olacaktır. Böylelikle söz konusu yapıtların nesini sorgulamaktan çok nasıl sorgulanabileceği konusunda gerekli kavramsal bileşenleri metinlerarasılık ve göstergelerarasılık bağlamında birbirlerine göre konumlandıracağız.

Anahtar sözcükler

Folklorik metin, metinlerarası, göstergelerarası, kavramsal alan, Dede Korkut Hikâyeleri, Deli Dumrul, Güngör Dilmen.

RÉSUMÉ

Les produits folkloriques, dès qu'ils sont textualisés, se transforment en une nouvelle forme de discours spécifique apte à une lecture intrinsèque. Ensuite ils se redoublent à diverses époques dans divers contextes suivant tel ou tel motif et subissant à plusieurs modifications formelles et sémantiques. Sans le nuire, toute forme de transformation assure au texte folklorique un meilleur moyen de subsister sous formes nouvelles. La lecture de tout produit folklorique introduit dans un tel processus selon les éléments théoriques actuels de l'analyse permet de voir leur capacité polyphonique à un niveau textuel et sémantique. Le langage spécifique des produits folkloriques textualisés permet à une comparabilité de ceux-ci à leurs semblables, à en repérer les constantes génériques au niveau profond. La principale condition d'une analyse intertextuelle/intersémiotique des transformations formelles et sémantiques des textes folkloriques suivant des critères universels est d'aller puiser dans une réserve commune de concepts de base. Il est certes indispensable de les définir par leurs relations réciproques, de déterminer ainsi les aspects spécifiques des formes de transformations effectuées. Pour ce faire, il est donc incontournable pour toute forme de lecture scientifique de préciser les principales caractéristiques du champs notionnel et lexical, de les adopter comme une condition préalable pour chaque lecture du même type, et ce, dans une perspective comparative, d'en savoir le contexte propre. Pour aboutir à cet objectif, nous nous proposons, dans une perspective théorique, de mettre en avant les quelques principales notions indispensables pour une lecture intertextuelle et intersémiotique d'un texte folklorique, de les situer et définir les unes par rapport aux autres. Notre texte de référence sera le *Livre de Dede Korkut*, la partie de « *Deli Dumrul* » et la pièce de théâtre éponyme de Güngör Dilmen. Loin d'interroger non pas le quoi mais le comment du texte, nous nous proposons de situer, les unes par rapport aux autres, les composantes notionnelles incontournables pour une lecture intertextuelle et intersémiotique.

Mots-clés

Texte folklorique, intertextualité, intersémiotique, champ notionnel, Livre de Dede Korkut, Deli Dumrul, Güngör Dilmen.

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, aktulumk@yahoo.com

Anlatıbilimin Gérard Genette'ten yola çıkan evrenselleşmiş tanımlamalarına bakılırsa, « anlatı » (fr. récit), «*kendi kendine yeten yalın sözdizimsel yapı*» ya da «*herhangi bir gösterge dizgesinin (özellikle sözlü ve yazılı dilin), bir çözümlemeye girişmeden önce de var olan anlam yüklü kesiti* » (M.Rifat 2014 :208) olarak tanımlanan sözceye karşılık gelir; metnin gösteren düzlemine ilişkindir. Alıntılıdığımız tanımlamaya göre, sözce bir metni kuran göstergeler bütünüdür. «Anlatı» bir sözce biçimidir, dolayısıyla somut bir metne bu ad verilir. Söz konusu metin, bir durumdan ötekine bir dizi dönüşüm işlemiyle oluşur. Doğal olarak her « anlatının » bir nesnesi vardır; bu nesne « hikâye'ye karşılık gelir. «Anlatı» bir şeyden (içerik) söz eder. «Hikâye» (fr. histoire) ya da Genette'in adlandırmasıyla «içerik» (fr. diégèse), birisince (yazar, anlatıcı, eyleyen konumunda bir özne vb.) anlatılan olaylar ya da eylemler dizisidir, bir başka anlatımla, metinsel göstergelerin göndermelerine karşılık gelir. Gösterilen bu düzlem ilişkindir. Bir de bu içeriğin anlatılma biçimi (fr. narration) vardır. Anlatı kavramına bağlı olarak kullanılan «anlatısallık» (fr. narrativité), metnin yapısına bağlı olarak durum ve dönüşümleri belli bir zincirleme mantığıyla yapılandırma işlemine karşılık gelir. Bir anlatı, yazılı ya da sözlü bir söylem biçimi olarak bir içeriği ya da hikâyeyi belli bir anlatma biçimiyle sunar. İçeriğin anlatılma biçimi onu sözceleme ile buluşturur.

Özetlersek; anlatı, gösteren, sözce, söylem ya da anlatısal metnin kendisine; hikâye, anlatısal içerik ya da

gösterilene; anlatma ise üretici süreç, bir başka deyişle anlatma biçimine karşılık gelmektedir. Bu üç unsur birbirleriyle sıkı ilişkiler içerisindeyler.

Söz konusu tanımlamalar göre, «halk anlatısı» dendiğinde şu ya da bu folklorik ürünün bir yapı olduğu ve bu yapının kendi içsel işleyişi bulunduğu, bitmiş, kapalı, özel, özgül bir yapı olarak tanımlanabileceği bir varsayım olarak kabul edilir. «Halk hikâyesi» dendiğinde ise yapıdan çok içeriğe gönderme yapılır. Buna göre örneğin «Dede Korkut bir halk anlatısıdır» derken, bitmiş, anlamı tamamlanmış, kapalı bir dizge anlaşılır; «Dede Korkut bir halk hikâyesidir» derken, adlandırmanın belirsizliğine karşın, yapının biçiminden çok içeriğine gönderme yapılır.

Söz konusu olan yapı mıdır yoksa içerik midir ? Folklorik ürünler bir içeriği mi, bir yapıyı mı yoksa bir anlatma biçimini mi önceler? Kuşkusuz folklor bağlamında baskın çıkan eğilim birinci seçenektir; bu alanda içeriğe ilişkin sorgulamalar daha fazla öne çıkmaktadır. Yapılanmaya ilişkin belirlemeler, özellikle yazılı folklorik ürünler söz konusu olduğunda, daha az ilgi çekmektedir, hatta bu konuda kimi göstergebilimcilerin kuramsal bir dizi önerisinin dışında tutarlı bir çözümleme önerisine pek fazla rastlanılmamaktadır. «Dede Korkut Üzerine Notlar» gibi belirsiz adlandırmalar altında konuda, göze çarpan kimi özelliklerin not edilmesiyle sınırlı kalmakta ya da çoğunlukla dilbilgisel (dilsel sorgulama ise ayrı bir işlem gerektirir) bir dizi saptamanın ötesine geçilmemektedir: örneğin Dede Korkut Kitabı'nda yüklem, epitetler,

sözdizim, gramer, ikileme kullanımı, sözcükler, kompozisyon vb. Ya da bir izlek (örneğin kadın) vb. konusunda gözlemler, yuvarlak saptamalarla aktarılmakta, bu açıdan söz konusu izlek benzerleri karşısında çok az konumlandırılmakta, kimi zaman da motifler belirlenirken S.Thompson'un *Tip-Masallar Endeksi*'ndeki motifin/motiflerin karşılıkları aranarak ürünün devingenliği yok edilmektedir. Anlatıbilimin ya da söylem çözümlemelerinin verilerine yaslanan çalışmalar neredeyse yok denecek kadar azdır (oysa insan, kullandığı dil aracılığıyla var olur düşüncesi felsefecilerin, anlatıbilimcilerin, söylem çözümlemesiyle uğraşanların vazgeçilmez sloganlarından birisidir, dolayısıyla yazıya geçirilmiş her folklorik ürün «özel bir dil» - belli bir toplumun dili - konusunda bilgilendiren en etkili dolayımıdır). Başlangıçta andığımız ayrımlar göz önünde bulundurulmadığında, her biri değişik bir sorunsala göre irdelenmesi gerek folklorik bir ürün konusunda önerilen okuma biçimleri tutarsızlığa düşme riski taşırlar. Tutarsızlık örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır.

Folklorik bir ürünü çözümlerken kullanabileceğimiz söz konusu unsurlara (anlatı, anlatısallık, gösteren, gösterilen) bağlı olarak, her birisinin kendi içinde değişik sorunsallara bağlanan alt birimler kapsadıklarını belirtmeliyiz. Her toplum bir dolayım olarak dili önce belli bir yapıya oturtturarak ve onu dizgeli bir bütün durumuna getirerek kendi içeriğini biçimler. Biçimleme gerçeklik karşısında dil ile istediği gibi «oyun» oynayarak gerçekleştirilir. Yapıya bağlı içeriğin ve içeriğin bağlandığı imgesel, simgesel vb.

boyutlar toplumun düşünme biçimlerine ilişkin ipuçları verirler. Anlatısallık bu düzlemde devreye sokulur. Dede Korkut'u (ya da bir başka halk anlatısını/hikâyesini) bir anlatı ve/ya hikâye olarak irdelemek biçimle içerik çözümlemesinin ayrı işlemler olduğunu da gösterir. Bu ayrım yapılırken bir başka ayrımı daha göz önünde bulundurmak gerekir: Folklorik ürünlerin sözlü ya da yazılı biçimleri anlatıbilimin sunduğu söylem ve anlatı ayrımına göre çözümlenmek. Dede Korkut'u bir anlatı olarak ele aldığımızda yapısal sorgulamaya geçer; sözcenin (Dede Korkut) anlatısal bileşenleri üzerinde yoğunlaşır; bir söylem olarak yaklaştığımızda onun üretim süreci, sözceleme durumuna ilişkin sorgulamalara atlarız. Dede Korkut'un söylemsel boyutu ile anlatısal boyutu iki ayrı yönü belirtir. Söz konusu ayrım, anlamı anlamlamadan ayırmaya zorlar : « Söz düzleminde tanımlanan halk bilgisi yapıtların daha çok ulusa yönelik *belirlenmiş anlam (Fr. sens) yanını sorgular (anlam durağandır), oysa folklorik değeri olan her unsur bir halkbilim bağlamında, evrensel geçerliliği kanıtlanmış bir yöntemle bağlı olarak, başkalarınınca gerçekleştirilecek başka okumalarla elde edilecek bir anlamlamaya da (Fr. signifiante) katkı sağlamalıdır (metinlerarası okuma bu düzeye yöneliktir), anlamlama (devingendir) alıcıda, ötekinde (bir tür içerisinde sınıflandırılan bir ana-metinden yola çıkarak eş metin ya da benzer metinler yaratan her toplum, topluluk bir alıcı ya da ötekidir) oluşan anlamdır ».*

(Aktulum 114) Metinlerarası bir görüngüde konumlanıldığında, anlamdan (folklorik ürünün kalıplaşmış anlamını belirtir)

anlamlamaya (folklorik ürünün kendisine bir sözcemele öznesince yeni bir dolayım - yazı, resim, sinema, müzik, tiyatro vb. - yüklendiği yeni anlamı belirtir) geçiş sorgulanır; Dede Korkut'un tiyatro uyarlamaları, tiyatronun söylem biçimine uygun olarak yeniden yazılışı iki ayrı anlam düzleminin göz önünde bulundurulmasını gerektirir.

Öyleyse bir metinlerarasılık görüngüsüne yerleşmesiyle söz konusu içeriğin yeniden yazıldığı her durum, biçimsel ve içeriksel dönüşümleri göz önünde bulundurmayı gerektirir. Bu yapılırken değişik kullanımların metinlerarasılık kavramıyla ilişkilerini gözden yitirmemek bir zorunluluktur. Bir başka deyişle, genel bir tutuma göre, metinlerarasılık görüngüsünde sorgulamalar yaparken folklorik ürünleri kendi içlerinde sözlü olanlarla yazılı olanlar arasında iki-temel alt-grup altında toplamak çözümlemenin yönünü belirlemede önemli bir girişim olacaktır. Dede Korkut ya da benzerleri kapalı bir dizge, bir sözcemele olarak belli bir içeriği belli bir biçime uygun olarak aktardığından, yapısal bir çözümlenmeye tabi tutulabileceği gibi metinlerarası/söylemlerarası bir yaklaşıma göre açık bir dizge olarak, başka yapıtlarla ilişkileri içerisinde de sorgulanabilecektir. Bu onun hem «evrensellerinin» hem derin yapıda değişmezlerinin belirlenmesine, hem de bu değişmezlerin başka yapıtlardaki karşılıklarıyla karşılaştırmalı bir görüngüde (metinlerarasılığın doğasında karşılaştırmalı bir mantığın bulunmaktadır) çözümlenebimesine olanak sağlayacaktır. Sözlü ve yazılı folklorik ürünler arasındaki ayrım şu ya da bu

yapıtın metinlerarasılık bağlamında sorgulanması durumunda dikkate alınmalıdır:

« Sözlü ürünler konusunda bir alıcı ve verici arasında sözel bir alışveriş gerçekleştiğine göre sözcemenin ana (zamansal olarak) indirgenen ve belli bir süreyi kapsayan üretim süreci bir söylemlerarasılık; sözlü ürünler metinleştirildikleri anda ise söylemlerarasılık sürecinin bir sonucu olan metinlerarasılık işlemeye başlar. Söylemlerarasılık bir söylemin üretilme aşamasına gönderen bir sözcemele ve söylem sürecine ; metinlerarasılık ise bu sürecin sonunda elde edilen, somut bir kategori olan yazılı bir sözcemele ilişkindir. » (Aktulum, s. 21)

Bu tanımlamaya göre folklorik bir ürünün değişik performansları konusunda beliren dilsel dönüşümler söylemlerarasılığın sorgulama nesnesi olur. Böyle bir sorgulama metinleştirilmiş folklorik ürünleri (örneğin masallar) sorgulamaktan ayrı bir işlemi gerektirir. Ancak metinleştirilmiş folklorik bir ürünün, söyleşimselliğinin baskın çıktığı bir ortamda yeniden ürettiği durumda kod düzleminde bir sorgulama yapmak kaçınılmaz duruma gelmektedir. Gerçekten de sözlü bir ürünün yalnızca sözlü bir yoldan gerçekleştirilmesinin sorunlu ve kusurlu olacağından söz eden Alan Dundes'a bakılırsa, bir halkın ürünü olan bir unsur ortak belleğin ya da kimliğin bir tür kurgulaştırılması sürecini devreye sokmaktadır; bir başka deyişle metinleştirilen ortak bilincin şu ya da bu özelliği belli bir tür içerisinde, belli bir tür üzerinden tanımlanabilir olma aşamasına gelmektedir. Belli bir kod içerisine sokulan folklorik ürün konu-

sunda kod dönüşümünün incelenmesi bir zorunluluktur. Folklorik bir ürün metinleştiği anda belli (yeni) bir koda bağlanır; böylelikle bir dönüşüm sürecine girilmiş olur; yeni bir bağlamda klasikleşmiş bir ürün devingenleşir, yeniden yaşam bulur (gelenek tanımı da böylelikle tersine çevrilir; «gelenek» artık geçmişten günümüze sürüp gelen şey değil, geçmişten gelen ürünün yeni bağlamlarda yeniden üretilmesi biçiminde anlaşılır), bağlamsal dönüşüm anlamsal bir dizi dönüşümü beraberinde getirir. Söz konusu olan bağlam, kökene ilişkin bir coğrafi bağlam olmaktan çıkarak metinsel bir bağlam durumuna gelir. Folklorcular, metinleştirilen her folklorik ürünün bağlamsal dönüşümlerini gözlemlemenin onun işlevlerini belirlemek olduğunu bir zorunluluk olarak görürler : «*Fonksiyon, özü itibarıyla belli sayıda kontekse dayanarak oluşan özel sonuçtur.*» (aktaran Oğuz vd. 2006 :63). Öyleyse her folklorik ürün belli bir bağlamda yeni (özel) anlamlara büründüğüne göre, bir ana-metin durumuna gelmiş olan Dede Korkut'un (ya da Nasreddin Hoca Hikayelerinin) üretilen tüm versiyonlarında biçimsel ve işlevsel dönüşümlerin bağlamsal değişimlere göre okunması gerekmektedir. Bağlam dönüşümü metni etkiler, (Oğuz vd. 2006 :67): «*Bağlam dönüşümü « dokudaki bir değişikliği de açık bir şekilde etkiler.*» (Oğuz :2006 :73).

Metinlerarası bakış, kısaca değindiğimiz gibi, folklorik tanımlamasına uyanlar da içerisinde olmak üzere, şu ya bu yapıtı sırf sözcü (anlatı), sözcüleme (anlatma biçimi) ya da içerik (hikâye) düzleminde kalarak ele alan yaklaşımlardan kimi bakımlardan ay-

ılmaktadır. Kuşkusuz metinlerarası çözümleme, anılan verileri dışlamaz, ancak nesnesini sorgulama düzleminde, metnin kapalılığı düşüncesi yerine açıklık düşüncesini koyarak onlardan ayrılır. Anlamı metnin kendi verilerinden yararlanarak çıkarmak yerine öteki metinlerle, türlerle ilişkileri içerisinde kalarak çıkarmayı önerir. Böyle bir çözümsel tutum söz konusu folklorik bir ürünü (Dede Korkut) benzerleriyle ve benzerleri karşısında değerlendirmekten başka, kod dönüşümüne bağlı olarak, değişik sanatsal biçimlere göre de değerlendirmenin önünü aralar. Göstergelerarasılık olarak adlandırılan süreç bu andan başlayarak işlerlik kazanır. Yeni bir ortamda, yeni bir dille, yapıyla, söz dağarıyla, imge ve simgelerle vb. yeniden kurgulanan folklorik ürün «sürer», «yaşama döner», «güncellenir». Dede Korkut Hikâyeleri'nin yeni bir yapıda sunumu, bağlam değişikliğinin mantığına uygun olarak, biçimin, dolayısıyla anlamın da dönüştüğünü varsayar. Hikâyeler'in, örneğin tiyatro bağlamında yeniden üretimi sorgulanırken artık kapalı bir yapı düşüncesinden açık bir yapı oldukları, dolayısıyla bir göstergelerarasılık görüngüsünde okunmaları düşüncesine geçilir. Bu geçiş anlamdan anlamlamaya geçiştir. Bu aşamada yeni anlam/anlamların arayışına çıkılır.

Gerçekten de başlayan, gelişen ve sonlanan, bu özelliğiyle bir «klasik» tanımlamasına uyan, her biri belli bir öykü kapsayan, birer kısa biçim; bu özellikleriyle birer mikro-anlatılar olarak görülebilecek Dede Korkut Hikâyeleri değişik sanatsal türlerin (tiyatro, sinema, müzik vd.)

kendilerine özgü anlatma biçimleriyle göstergelerarası bir okumaya elverişli duruma gelmişlerdir. Bu görüngüde, hikâyelerin çoğunlukla kimi bölümlerinin yeniden yazılması yapıtın yan yana konulan mikro-anlatılardan oluştuğunu, ayrıca her anlatı biriminin kendi içlerinde okunabileceğini, her birinin temel bir ana-kalıba (Türklerin temel inanış biçimleri) bağlandıkları ve ana-kalıbın bir birimi oldukları düşüncesini desteklemektedir. Çoğunlukla yeniden yazılanın, yapıtın kesitlerinden birisi olması başka destekleyici unsurdur. Örneğin Fûruzan Toprak, Hasan Erkek, Rahmi Özen, Dede Korkut Hikâyelerindeki Boğaç Han'ı; Suat Taşer, Kazılık Koca Oğlu Yiğenek ve Deli Dumrul'u; Güngör Dilmen yine Deli Dumrul'u; İffet Halim Oruz, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Hikâye'yi; Turgay Nar, Tepegöz'ü; Turan Oflazoğlu Korkut Ata bölümlerini yeniden yazmışlardır. Her biri ayrı birer «okumabirim», bir başka anlatımla, «kesit» olarak okunabilecek, değerlendirilebilecek söz konusu yeniden yazılmış biçimler dizisel bir okumaya uygun duruma gelmişlerdir. «*Değiştirim sonucu birbirlerinin yerini alabilen ve aynı düzeyde bağlanan birimler arasında kurulan düşey bağıntı*» (Vardar 1988 :84) olarak tanımlanan dizisellik ile Dede Korkut Hikâyeleri'nin tiyatro uyarlamaları söyleşimsel bir boyutun kapısını aralamaktadır. Ute Heidmann'ın sözünü ettiği *ayrimsal bir karşılaştırma* yöntemine göre, alt-metin ile ana-metin arasındaki her türden alışveriş irdelebilir. Metinlerarası bir bağlamda Dede Korkut Hikâyeleri ve değişik tiyatro uyarlamaları arasında ayrimsal bir

karşılaştırma yapabilmenin koşulları, onunla ilintili olarak aynı kavramsal alanda konumlandırılması gereken değişik kavramların göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Örneğin, halk anlatılarının, Dede Korkut Hikâyeleri'nin değişik sanatsal biçimler altında yeniden sunumları konusunda gündeme gelen «uyarlama» kavramı bunlardan birisidir. «Uyarlama» kavramının uygunluğunu belirlemek, metinlerarası bakışta gündeme gelen ayrimsal bir karşılaştırmalı çözümleme bağlamında kullanılması kaçınılmaz olan, yöntemsel bakımdan bir konumlandırma yapabilmek adına yararlı olacaktır. Buna bağlı olarak iki değişik alan arasında söyleşimin koşullarını belirlemek ve, bir koddan ötekine (halk anlatısı ve tiyatro) geçiş söz konusu olduğuna göre, «türsel yenidenbiçimlendirme» kavramından söz etmek gerekmektedir.

Klasikleşmiş bir tanımlamayı anımsatalım: G.Genette, M.Riffaterre, J.Ricardou, A.Compagnon gibi kuramcılar yeniden yazmayı bir dönüştürüm ilişkisi olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlamaya göre, yeniden yazma bir metnin edilgen bir yineleyimi, yalın bir aktarımı değil, bir «iş» gerçekleştirmek, bir başka deyişle ana-metni yeni bir bağlamda işlemektir; onu yeniden kurgulamak, gösteren ve gösterilen düzleminde, dizisellik ve dizimsellik bakımından dönüştürmektir. Bu işlem değişik yöntemlere: yansılama, öykünme, çeviri, taklit, bağlam değiştirme, uyarlama ya da ciddi düzende biçimsel ve anlamsal dönüştürme (değiştirme) biçimlerine göre gerçekleştirilmektedir. «Uyarlama», yeniden yazmanın biçimlerinden biridir ancak tüm ye-

nidenyazma işlemleri zorunlu olarak bir uyarılma değildir. Metinlerarasılıkla yenidenyazma arasındaki ayırım burada gündeme gelir: metinlerarasılık metne içkin; metnin yapısının özelliklerinden birisidir (Dede Korkut Hikâyeleri'nin metinlerarasılık görünüşünde okunması bu özelliğe bağlı olarak gerçekleştirilmiştir).¹ Oysa yenidenyazma bir yazarca bir ana-metinden yola çıkılarak gerçekleştirilen bir uygulamadır (bir ana-metinden yola çıkarak yazılan yeni metin de kendince bir ana-metin durumuna gelir, öteki ise bir alt-metin ya da gönderge metin olarak algılanmaya başlanır). Yenidenyazma, hem bir öz-yenidenyazma hem de başkasının yapıtını yenidenyazma biçimlerinde karşımıza çıkabilmektedir. Dede Korkut'un tiyatro uyarlamaları bu ikinci grupta toplanırlar.

Ayrımsal karşılaştırma kavramına dönersek; bu kavram, çoğu zaman türsellik kavramıyla yan yana getirilmektedir. Karşılaştırma, çoğu zaman iki yapıt arasında ve türsellik düzleminde gerçekleştirilmektedir. Metinlerarasılık bağlamında gerçekleştirilen bir uyarılma işleminde türlerarası geçişe rastlanmaktadır. Öyleyse bir ana-metin olarak Dede Korkut konusunda, bir anlatı formundan bir söyleşim formuna geçirildiğinde böyle bir dönüşüm gerçekleştirilir; türlerarası (hikâye/anlatı/destan formundan söyleşi/tiyatro formuna) geçiş böylelikle işlerlik kazanır.

Türsellik, bir sözcenin, belli bir söylem biçimi olan bir topluluğun en az bir ya da değişik söylem türleri içerisine katılma sürecini belirtir; bir çağın ya da toplumsal grubun türler

dizgesinin çeşitlenmesi olgusundan ayrı değildir. Burada söz konusu olan, folklorik bir metni, masal, mit, efsane vb. biçiminde belli bir türe bağlamaktan çok, bu türü belirleyen, bu türün içerisinden geçen türsel biçimlenmeleri, dolayısıyla devinimi açıklamak söz konusudur. Böyle bir tutum benimsendiğinde metinleşmiş folklorik bir ürünü makro düzeyde bir türün içerisine konumlandırmakla yetinmek yerine türlerarası, metinlerarası bir devingenlik içerisinden kavramak istenir. Ele alınan bir metni başka metinlere, söylemlere, türlere, kültürlere göre okuyarak söz konusu devingenlik kavranır. Karşılaştırmalı tutum böylelikle işlerlik kazanır. Folklor bağlamında sıklıkla yapıldığı gibi, evrenselleştirici bir tutumla, folklorik bir türün, örneğin bir halk masalının derin yapıda değişmezlerini belirleyerek evrensel bir tür konumuna yerleştirme çabası, buna bağlı olarak söz konusu masalın değişik dillerde, dönemlerde, kültürlerdeki gerçekleştirmelerini birer eşmetin ve benzer metin(ler) olarak sınıflandırmak amaçlanır. Alışılmış tutuma bağlı olarak, her masal Thomson'un tip-masallar kategorisindeki sınıflandırmaya göre bir karşılaştırma süzgecinden geçirilir. Masalın eşmetin ya da benzermetin olduğu sonucuna ortak motiflerin dökümüne yaslanılarak karar verilir. Ancak böyle bir uygulamada kendilerine özgü farklılıkları olan kimi motifler görmezden gelinir. Başka bir anlatıda yeniden biçimlenen kimi motiflerin özel görünme biçimlerinin üzerinden atlanır. Bu yaklaşımın, yani tip-masallar kategorisine yaslanılmasının sakıncalarından birisi masalın tarihsel, toplumsal, söylem-

sel yanı yanında metinlerarası boyutunun görmezden gelinmesidir. Oysa masal aynı zamanda bir metindir; bir metin olarak, doğal bir nesne gibi algılanmamalıdır. Üzerinde yığınla yorum yapılabilir ve yeniden yazılıp yayımlanabilir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin şu ya da bu kesiti (ya da tümü), sıklıkla yapıldığı gibi, çizgi romana, sinemaya, radyoya uyarlanır; masal, metinlerarasılaşır, çünkü tarihsel uzaklık onu başkalaştırır, söylemsel dönüşüme uğratar. Masal metni böylelikle doğallığından kopar, dönüşüme uğratılmış yeni, özel, özgün bir yapı olarak ortaya çıkar, değişik dolayimler, aracı unsurlar, söylem biçimleri üzerinden yeniden yazılır. Kısacası pek çok bakımdan bağlamsal dönüşüme uğrar. Masal metni U.Heidmann ve J.M.Adam'ın adlandırmasıyla çeşitlenebilir metin (s.28) özelliği kazanır. Metnin türselliği de bundan etkilenir; artık kalıplaşmış motif kataloğuna bakarak değerlendirme yapmak yerine, metnin düzenleyimi (metinsel yapısı), biçimi (mikro-dilbilimsel dokusu), sözcelem boyutu, anlamsal ve kılışsal bileşenlerinin sorgulanmasının önünü aralar. Çözümleme, bakış açısının doğasına göre konumlandırılır. Masal konusunda anımsattığımız işleyiş değişik folklorik türler yanında Dede Korkut Hikâyeleri için de geçerlidir.

Farklı biçimler alarak yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasıyla aynı folklorik ürün ayrımsal bir karşılaştırma yöntemine göre kavranmak istenir. Böylelikle ister bir masal ister Dede Korkut Hikâyeleri söz konusu olsun, o/onlar makro bir tür olarak evrensel özellikleri içerisinde tanımlanmak yanında bir metinlerarasılık

bağlamında, özel söylemsel kılışlar olarak kavranmaya çalışılır; çünkü her tür, dillere, dönemlere, kültürlere göre farklılıklar gösterebilmektedirler. Buna göre, U.Heidmann'ın önerdiği *türsel yenidenbiçimlendirme* kavramı, var olan biçimlerin şu ya da bu yazarca hangi bakımlardan yeniden biçimlendirildiklerini sorgulamaya yönelir. Kavram, kökenini D. Maingueneau'nun çalışmalarına borçludur: «*Bir türün özelliği olarak kendini kabul ettiren sözceleme sahnesinde oluşan dönüşümü türsel yenidenbiçimlendirim olarak adlandırıyorum. Bir yapıt böyle bir sözceleme sahnesini ondan ayırdığı başka bir sahneleme düzeni yaratarak yenidenbiçimler, amacı yeni bir söyleme biçimi dayatmaktır*» Maingueneau 1991:34). Dede Korkut Hikâyeleri'nin tiyatroya, sinemaya, müziğe aktarımı yine bir sözceleme sahnesinin aktarımıdır; sözceler, var olan değişik türde sanatsal biçimlere geçirilerek kendi türsel çerçevesinden kopup başka türsel yönelimlere kaydırılırlar; bu yapılırken dönemsal, kültürel, dilsel, söylemsel vb. dönüştürüm işlemleriyle yeni bir ortama uyarlanır, yeni bir bağlamda, aktarıldıkları dönemin koşullarına uygun olarak yeniden üretilirler. Dede Korkut Kitabı'ndaki bir hikâye başka bir ortamda anlatisallaşır, görselleşir, söylemleşir, yeni biçimler ve bağlamlarda yeni okumalara açık duruma gelirler. Dede Korkut'un çağdaş yazarları onu öncelikle türselliği bakımından yenidenbiçimlendirirler. Folklorik ürünlerin türsellikleri bakımından sorgulanmaları öyleyse temel aşamalardan birisidir.

Yenidenbiçimlendirme, metin-

lerarasılık; daha geniş düzlemde ise söylemlerarasılıkla bağlantılıdır. Bir destan formundan tiyatro formuna aktarım gerçekleştiren yazarlar metinlerarası bir söyleşinin yolunu açarlar. Bir metnin bir başka metindeki somut varlığı olarak adlandırılan ve iki metin arasında durağan bir bulunma düşüncesi esinleyen metinlerarasılıktan daha devingen bir sürece söyleşi kavramıyla geçilir. Farklı anlam etkileri yaratmanın yolu budur. Yeni metin, anlamını ötekine göre (metin ya da söylem) oluştururken bir ayrımlaşma, çeşitlenme, anlamın yenilenmesi sürecine girilir (bunlar metinlerarası söyleşinin doğasında bulunmaktadır). Söylemsellik ve söyleşimsellik, folklorik ürünü uyarlamadan başka etkilenme, ödüncleme olarak kavramaya götürür; tüm bu kavramlar, anlamın yenilenmesi ve çeşitlenmesini açıklarlar. Bunlar ayrıca kültürün yeni bir tanımına olanak sağlarlar: “*Kültür ortak belleğin (ortak düşünceler, basmakalıp anlatımlar, istisna sözler gibi) sakladığı söylemlerden oluşur, her özne kendini bu söylemlere göre konumlandırmak zorundadır*” (Heidmann-Adam 2010: 38).

Folklorik bir ürün değişik türler, metinler, kültürlerle söyleştiğinden, yalnızca motifler ve belli izlekler üzerinde yoğunlaşan klasik folklor çalışmalarının ötesine geçilir. Metinlerarası söyleşi önceki sözcelere bir yanıt ya da karşı-öneri çıkarılarak başlatılır; bu da, anımsattığımız gibi, kalıplaşmış motifler üzerinde yoğunlaşan yaklaşımın ötesine geçen bir sürecin önünü aralar. Metinlerarası göndermeler yeni bir mantık içerisinde ayrırcı bir özellikle kendilerini belli ederler.

Metinlerarası bir göndermedeki kimi motifler ya da izlekler oldukları gibi alınıp yinelenmek yerine, yeni bir nedensellik içerisinde yeni bir anlam ve biçimle donatılırlar. Yeni içerik, yeni bir “varyasyon” (çeşitleme); özünde metinlerarasılığı barındıran ayrımsal bir karşılaştırmalı yaklaşımla sorgulamaya alınır. Aynı ya da benzer içerik üzerine kurgulanan bir sözce, bir başka anlatımla belli ya da tipik bir unsur, örneğin bir izlek üzerinde bir dizi değişiklik yaparak ayrı bir metin ortaya çıkarmaya dayanan varyasyon, biçimsel ve anlamsal bir dönüşüm düşüncesini kapsamaktadır. Deli Dumrul’da “yazı” izleği Güngör Dilmen’in oyununda yinelenir. Varyasyon biçimsel ve anlamsal açıdan ana-metin özünde var olan bir unsurun (biçimsel ya da içeriksel) yinelenmesi işlemiyle belirlenir. Bu yönüyle varyasyon, içerik yanında dizime yönelik (Fr. syntagmatique) bir kullanımı da belirtir. Değişik sanatsal biçimler üzerinden Dede Korkut Hikâyeleri’nin değişik tüm uyarlamaları böyle bir işlemden geçirilerek gerçekleştirilmiştir.

Eşmetin ve benzermetin terimleri uyarlama ve varyasyon ile aynı kavramsal alan içerisinde, benzer işlem ve işlevlerle buluşmaktadırlar. Eşmetin (varyant), kabaca folklorik bir metnin değişik biçimi/versiyonu olarak tanımlanır (örneğin Nasreddin Hoca Hikâyelerinin eşmetni Tunus’da yazılan Jeha (Djoha) öyküsüdür); aralarında bir türdeşlik ilişkisi kurulur. Burada yeni koşullarca, değişik sözceleme öznelerince değişik bağlamlarda “özel” anlamlarla donatılarak gerçekleşen “özgül” yapıtlar söz konusudur.

Version (benzermetin) ise bir an-

latma biçimi olarak, değişik ortamlara, dillere göre, folklorik bir metnin çeşitli görünümünü ya da ardışık durumlarını belirtmek için kullanılmaktadır. “*Dundes’in belirttiği gibi aynı metnin her anlatımı bir “benzermetin”dir. Birbirine daha çok benzeyen metinlerden şu ya da bu şekilde farklılaşmış metinler ise “eşmetin” olarak adlandırılmalıdır.*” “*Bir metnin herhangi bir tekrarı onun versiyonudur.*” (Öcal 1999: 4). Versiyon, biçem olgusuna, tarza ilişkindir. Anlatma, yorumlama, aktarma biçimi burada gündeme gelir. Ana-metnin bildik biçimlerinden ayrı bir biçimde yeniden yazılan Gülgör Dilmen’in Deli Dumrul’u sözcükleme düzleminde Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki aynı bölümün bir tür benzermetni durumundadır.

Ortakbirliktelik (alıntı, gönderge, gizli alıntı, anıştırma) ve *Türev ilişkileri* (yansılama ve öykünme) yanında *Ana-metnin Ciddi Düzendeki Dönüşümü* başlığı altında gündeme gelen biçimsel ve anlamsal dönüşümler andığımız tüm bu kullanımları kapsamaktadır. Özgül yapıt üzerinde verilmek istenen bildirinin doğasına göre (alaycı, yergisel ya da ciddi) ana-metin yeniden yazılmaktadır.

Değindiğimiz söz konusu terimler ayrıca bir eşbiçimlilik ilişkisiyle aynı kavramsal alanda buluşurlar. İncelenen folklorik bir yapıtta çekirdek bir unsurun, bir yerdeşliğin yinelenmesi ile tüm yapı bir eşbiçim durumuna gelir: “*Gösterilen biçimleri aşan değişmezlerin arayışı söz konusu biçimlerin her birini temel, mitsel, kültürlerarası bir temsil edilenin eğretisel ve simgesel temsil edeni durumuna getirir*” (Dessons, 1995:159). Aynı ya da ben-

zer yapılara sahip, benzer işlevleri yerine getiren her folklorik ürün bir eşbiçimlilik özelliğiyle, bir ana-metin olarak konumlandırılır. Yapısal ve içeriksel denkliklerle metinleşen folklorik unsurların derin yapıda hem gösteren hem de gösterilen bakımından ortak bir işlevi oldukları olgusuna böylelikle vurgu yapılır. Eşbiçimlilik, “*tarihsellikleri ya da özgüllükleri sorununu bir kenara bırakarak, ayrışık bilgi alanlarını ilişkilendirme olasılığı*” olarak adlandırılır (Dessons 1995:158). Eşbiçimliliğin öne folklorik bir ürünün çekirdek unsurlarının yinelenmesiyle aralanır. Kristeva’nın bir göstergebilimci tutumuyla önerdiği kavramı yinelersek; eşbiçim kavramı, ana-metin yanında bir *gönderge nesne, taklit edilecek bir ideal* (burada Dede Korkut) biçiminde tanımlanan bir *model* olarak anlaşılır (Kristeva 1978:29). Model, yapısı bir başka dizgenin yapısıyla eşbiçimli olan, benzer biçimsel dizgedir. Varyasyon, varyant, version, adaptasyon vb. kullanımlar bu mantık üzerinde işlerlik kazanırlar.

Ana-metin, eşbiçim ve model kavramlarının yanına bir de yukarıda değindiğimiz ana-kalıp (Fr. matrice) kavramını ekleyelim. Burada, yeniden yazılan folklorik bir ürünü ayrımsal bir karşılaştırma tutumuyla irdelerken, çekirdek bir unsuru dönüştürüp yinelemek söz konusudur. Ana-kalıp, bir metni ayakta tutan anahtar ya da çekirdek bir kavramdır; metinde değişmez bir unsur olarak bulunur, tüm imgeleri yöneten ve yönlendiren odur. Yeni yapıt (Güngör Dilmen’in Deli Dumrul’u), ana-kalıp (bir anahtar bir sözcük, bir tümce ya da kavram olabilir) konumundaki değişmez bir

unsurun dönüşümüyle oluşur. Tüm yapıt, bu unsur çevresinde yapılır. Metin yüzeyinde somut olarak belir-meyen değişmez ya da çekirdek bir un-surun (Deli Dumrul'da insanın ölüme yazgılı oluşu) değişik biçimlerde yine-lenmesi olgusu ana-kalıba *işlerlik ka-zandırır* (simgesellik yine bu düzlem-de devreye girer). Folklorik bir metin, Riffaterre'in tanımlamalarını izlersek, tek ve aynı yapının varyasyonlarının, eş ve benzer metinlerin, adaptasyonla-rının bir dolaşımı ya da aktarımı üze-rinde gerçekleşen oyunun bir sonucudur: *"İster izleksel, ister simgesel, ister başka türden olsun (...) bu tek yapıtlı sürekli ilişki anlamlamayı (metinle-rarası anlamı) oluşturur"* (Riffaterre 1983: 17). Folklorik bir metnin eş ve benzer metinleri, varyasyonları, adap-tasyonları vb. çoğunlukla değişmez bir yapının, ya da Riffaterre'in anlatımıyla, anlamsal bir çekirdeğin, değişmez soyut bir unsurun yinelenmesiyle yaratılır. Yinelenen soyut unsurun anlamı «yetke» konumdaki metinlerarası bir göndergeye yaslanılarak kavranır. G.Dilmen'in Deli Dumrul'unun gön-dergesi Dede Korkut Kitabı'dır, anlama ona göre sorgulanmalıdır.

Özetle; psikanalizdeki bir benzet-meyi yinelersek; ana-kalıp, değişmez yapı, anlamsal bir çekirdek olarak adlandırılır; bu çekirdek «*bir nevroz sendromu gibi işler; nevrozun bastır-dığı bir duygu başka bir metinde başka semptomlarla kendini gösterir, bunlar ötekilerin eşanlamlıları, eşdeğerlilik-leri ya da dolayımıdır.*» (Riffaterre 1979: 76). Anlamsal çekirdek, bastırıl-mış olanın düşler (rüyalar) aracılığıyla geri dönüşüdür. Bir başka anlatımla, belleğinde var olan gereçten (Dede

Korkut Hikâyeleri) yola çıkan okur, ana-kalıpı açıklayacak bir «model» olarak metinlerarası göndergeyi (adı geçen yapıt) kavrar. Buna göre insa-nın gerçeklik karşısındaki koşulu (ölü-me yazgılı olmak) gönderge yapıttan (Dede Korkut Kitabında Deli Dumrul bölümü) ana-yapıtta (G.Dilmen'in Deli Dumrul'u) geçerek «yeni» yapıtın ana-kalıbını oluşturmuştur. İnsanın koşu-lunu simgeleyen «köprü», yaşamdan ölüme geçiş imgesi (hatta simgesi) ola-rak bir eğretileme işleviyle odağa alın-mıştır. Odağa alınan bu unsur ayrıca bir *hipogram* tanımlamasına uygun biçimde kullanılmıştır.

Gerçekten de ana-kalıp, Riffaterre'in 'hypogram' adını ver-diği şeyle ilintilidir; bu kavram, bir toplumsal kullanımda (Fr. sociolec-te) önceden var olan sözcük öbekleri (örneğin bir klişe kullanım, bir fikir, bir alıntı, betimsel dizge vb.) yanında oldukça iyi bilinen bir metnin bir bölü-müne anıştırma yapar; bir anlatım biçiminin ya da imgenin sözlüksel gerecini sunan yine bu bölümdür. Bir yazar (burada G.Dilmen) Dede Kor-kut Hikâyeleri'ndeki ana-kalıba bağlı kimi temel unsurları yineleyerek ken-di metnini bir varyasyon durumuna getirir, onu kendi bağlamına uyarlar ve kendi versiyonunu (Dede Korkut'un tiyatro versiyonu) oluşturur. Öyleyse hipogram tipleri arasında ortak an-lambirincikler yanında klişe anla-tımlar, alıntılar ve betimsel dizgeler (çekirdek bir sözcük çevresinde küme-lenen ana-kalıp konumdaki imgeler) yer almaktadır; bunlar güncellenerek yeni bir bağlamda, yeni bir metinde yinelenirler. Bir metin değişik eş metin-ler altında aynı değişmez unsuru(ları)

yineleyerek yapılandığından, söz konusu değişmez unsur (hipogram) yeni yapıtta anahtar konumdadır.

Hipogramın üretimi üç aşamada gerçekleşir : üstbelirlenim (surdetermination), dönüştürüm (conversion) ve genişleme (expansion). Bu kullanım *Ana-metinlerin Ciddi Düzende Dönüşümleri* başlığı altında gündeme gelen *biçimsel ve anlamsal dönüşümler* (değişimler) konusuyla ilintilidir.

Bir şeyin, nesnenin değişik biçimlerde, değişik nitelermelerle, değişik tarzlarla var olması durumuna gönderme yapan **üstbelirlenim** ele alınan folklorik bir ürünün çoğul okunmasına, çokanlamlılığa, çokdeğerliliğe ya da Eco'nun deyişyle «aşırı yorum» **kapı aralar**. Bir ana-kalıptan yola çıkan yeni ürün, okuma süresince değişik anlamsal ve biçimsel yinelenmelerle gerçekleşerek yapıtın derin yapıda çekirdek bir yapısı ve anlamı olduğunu imler. Yinelenen unsurlarla yapıta bütünlük, tutarlık bu yolla katılır. Yapıtın anlamı durağanlıktan kurtarılarak genişletilir (güncellenir). Böylelikle bu türden bir hipogram kullanımı ile mimetik anlamından uzaklaşarak metne yeni bir yorum getirilir. G.Dilmen, Deli Dumrul'u kendi döneminin toplumsal koşullarına uyarlar; insanın kaçınılmaz koşulundan farklı olarak anamalcı düzenin tüm değerleri sıfırlaması bildirisi ilk anda göze çarpar.

Dönüştürüm, diziselliği bakımından daha çok bir **tümcenin, klişe bir anlatımın şu ya da bu** unsurunun, bir bileşenin değiştirilerek biçimsel bir etki yaratmaya yönelik bir yapılanma ilkesi olarak tanımlanır. Köken anlam yerine yeni bir anlam getirilir.

Yeni anlamı güdüleyen, değiştiğimiz gibi, hipogramdır. Ataya saygı Dede Korkut Kitabı'nda ana unsurlardan birisidir. G.Dilmen'in oyununda geçen «*Sünepenin biridir bizim moruk*» **ya da** «*Vay, neler oluyor bu da, bizim peder*» (Dilmen 1928 :49) kullanımlar söz konusu izleği sıradana indirgemek için kullanılmaktadır. Bu kullanım «genişletme» kavramının devreye girdiği bir alaycı dönüştürüm tanımlamasına da uymaktadır.

Genişletme (expansion) çekirdek ya da ana-kalıp konumundaki bir tümcenin daha karmaşık bir biçim yaratma adına kullanılmasıdır. Dizimsel bir dönüştürme biçimi olarak genişletme, genel özelliklerden yola çıkarak; bu özellikleri ayrı ve ayrıntılı betimlemeler biçiminde yeniden kurup değişik kesitler oluşmasına olanak sağlar. Hem ana-metnin hem de alt-metnin arkasındaki asıl mantık böylelikle kavranır. Bir tümce, sözcük ya da fikirden (bir hipogramdan) yola çıkılarak tümüyle başka, yeni bir metin ortaya konulabilir. Her parça kendi içinde genişletilebilir. Bu yolla hipogramdan metne geçilir. «*Yalnız bileşenlerin karmaşık sunumlar biçiminde dönüşümü yazınsal tümceyi simgesel yüklemle dolu bir alegorinin dilbilgisel eşdeğerini oluşturmaya benzer.*» (Riffaterre 1979: 60). İşlevi ise alaycı/gülünç dönüştürümün doğasındaki işleyişe uygun düşmektedir. «*Bir yapıtın konusunu ve/ya içeriğini değiştirerek daha çok ciddi bir yapıtın gülünç, eğlendirici bir yapıtı türetmek, bir ölçüde, bir başka yazarın yapıtına ait tümceleri ya da dizeleri eğlendirmek amacıyla dönüştürmek olan yansıtmadan ayrı olarak, ondan*

türeyen alaycı (gülünç) dönüştürüm, yine soylu bir metnin – örneğin destan, - eylemini ya da konusunu olduğu gibi sürdürerek, yani yapıtın temel içeriğini ve anlatısal devinimini değiştirmeden, onu bildik, sıradan, yeni br biçimde yeniden yazmak olarak tanımlanır. » (Aktulum, 2014 :101)

Sonuç olarak; alt-metin/gönderge-metin (Dede Korkut Kitabı) anlamından (Fr. sens) anlamlamaya (Fr. signifiance) tüm bu ve benzeri kullanımlarla geçilir. Alt-metin yüzeyindeki anlam yinelenen, değişmez anlamdır. Deli Dumrul, temel olarak yaşam karşısında insanın koşulunu işler; bu odak izleğe değişik betiler (alt-izlekler) eklenir (örneğin ataya saygı). Alt-metin, metinlerarası bir işlemle yeniden yazıldığında anlamlama devreye girer. Metnin çizgisel okunmasının sonucu olan anlamdan metinlerarası bir okumanın sonucu olan anlamlamaya (metinlerarası anlama) geçilir. Yeni metin yeni bir gösterge türü olarak ortaya çıkar. Öyleyse yeniden yazılan metinde her türden göndergenin yeni bağlamdaki anlamlarını bulmak söz konusudur. Çağrışımlar yeni anlamı belirlemede etken rol oynarlar.

İster adaptasyon, ister varyasyon, ister variant ya da versiyon olarak adlandırılınsın, her durumda sözünü ettiğimiz işlemlerden geçirilerek ortaya çıkan yeni yapıt, Kristeva'nın adlandırmasıyla bir « phénotexte », yani üretimi bitmiş, sonuçlanmış, biçimsel olarak kapanmış, başka gösterenleri kendi içinde dönüştürerek oluşan bir metin olan “üretilmiş metin” (G. Dilmen, Deli Dumrul) ile doğrudan doğruya üretme aşamasını belirten “génotexte” (üreten metin), bir başka

deyişle “yeni” metnin oluşumuna kaynaklık eden (Dede Korkut Hikâyeleri) ana-metin arasındaki alışverişleri gözlemlemek söz konusudur.

NOTLAR

- 1 Örneğin Seda Uyanık, “Dede Korkut Anlatmalarında Metinlerarası Söylem”, Millî Folklor, 2009, Yıl 21, Sayı 83; Yeliz Özay, “Metinlerarasılık ve Türk Halk Hikâyelerinde Ana-Metinsel Dönüşümler”, Millî Folklor, 2009, Yıl 21, Sayı 83

KAYNAKÇA

- Aktulum, K., *Folklor ve Metinlerarasılık*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013
- Aktulum, K., *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki, 1999
- Dessons, G., *Introduction à la poétique: Approche des théories de la littérature*, Paris: Nathan Université, 1995.
- Dilmen, G., *Deli Dumrul*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1928
- Genette, G., *Anlatının Söylemi*, çeviren: Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011
- Gökay, O. Ş., *Dede Korkut Hikâyeleri*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985
- Heidmann, U., “Comparaison et analyse du discours. La comparaison différentielle comme méthode”, in *Sciences du texte et analyse du discours*, éd. J.M.Adam et U.Heidmann, Lausanne, Etudes de Lettres 1-2, et Genève, Slatkine, 2005
- Heidmann, U. ve Adam, J.-M., *Textualité et intertextualité des contes*, éd. Classiques Garnier, Paris, 2010
- Kristeva, J., *Séméiotiké*, Paris: Seuil, 1978.
- Maingueneau, D., *L'Analyse du discours*, Paris: Hachette 1991
- Oğuz M. Ö., *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, Geleneksel Yayınları, Ankara, 2006
- Oğuz, M. Ö., “Türk Halkbilim Çalışmalarında Eş metin (varyant) ve Benzer Metin (versiyon) Sorunu”, *Millî Folklor*, no 42, 1999
- Rifat, M., *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları I*, YKY, İstanbul, 2014
- Riffaterre, M., *Sémiotique de la poésie*, Paris: Seuil, 1983
- Riffaterre, M., *La Production du texte*, Paris: Seuil, 1979
- Vardar, B. ve ötekiler, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul, 1988